

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

tischer Aktivität, die unter dem Eindruck von Krieg und Revolution im deutschen Expressionismus entstanden.» Det material Eva Kolinsky stöder sig på utgörs av litterära tidskrifter, politiska pamfletter, uppsatser och manifest osv. Särskild uppmärksamhet ägnas *Der Sturm*, med Herwarth Walden som utgivare; den var och förblev i huvudsak opolitisk. Vidare och i främsta rummet granskas *Die Aktion* och *Die weissen Blätter*. »Franz Pfemferts literarisch-politisches Blatt Die Aktion härtet dagegen die sozialkritischen Tendenzen der Vorkriegszeit zu einer Kritik am Krieg.» Censuren tvang Pfemfert att överge den demonstrativa antikrigspropagandan; men han visste råd att kringgå censurens argusögon. Die Aktion lästes i skyttegravarna; den klargjorde, konstaterade senare Erwin Piscator, »dass kein unabänderliches Fatum uns in diesen Dreck führte, sondern dass nur Verbrechen an der Menschlichkeit und dem Menschen dazu geführt hat.» För Die weissen Blätter blev René Schickele utgivare på nyåret 1915. Denne tvangs snart att med sin tidskrift söka asyl i Schweiz. Die weissen Blätter kunde dock i allmänhet införas och säljas i Tyskland. Det var sålunda fr. a. i Die Aktion och Die weissen Blätter som författarna och konstnärerna fann de främsta språkrören för sin krigskritik. Die weissen Blätter fick f. ö. genom sin förankring i Schweiz kontakt med Clarté på ett tidigt stadium.

Eva Kolinskys värdefulla översikt bjuder väl allra mest av intresse i studiet av hur de revolutionära händelserna i Tyskland återspeglas i de politiskt mer engagerade tidskrifterna. Jag återger till sist denna klargörande sammanfattning: »Under dem Eindruck des martialischen Geschehens formuliert sich in allen Zeitschriften ein Protest, der den Krieg als unmenschlich entlarven und die Hoffnung auf eine bessere, menschliche Welt bewahren oder wecken will. Das Kriegsende ist historischer Fixpunkt der Utopie, Ende des Krieges och Beginn neuer Zeit scheinen identisch. Die Revolution in Deutschland löst jedoch keines der vielfältigen Postulate ein, die sich ihr auf politischem und künstlerischem Gebiet verbinden. In der Zeitschriften härtet sich die Erkenntnis, dass die aktuellen Ereignisse nach november 1918 die Utopie eines grundsätzlichen Neubeginns nicht erfüllten, zum Indiz für die Negativität der Zeit. Nachkriegszeit gilt als ungebrochene Fortsetzung des Kriegszeit.» Så kom dessa tidskrifter att på ett olyckligt vis ställa sig kritiska och misstänksamma mot republiken. »Wie gegen den Krieg, engagieren sich die Blätter ab 1919 gegen die Republik.»

I långa loppet blev denna negativism en ödesdiger faktor bland andra, även om den är begriplig sedd mot de messianska, socialistiska förnyelsedrömmarnas sammanbrott i Tyskland.

Ulf Wittrock

Gunnel Malmström: *Menneskehjertets verden. Hovedmotiv i Pär Lagerkvists diktning*. Gylvendal Norsk Forlag. Oslo 1970.

Gunnel Malmström är den andra norska som skriver en bok om Pär Lagerkvist. Det är betecknande, därför att Lagerkvist alltid haft ett nära förhållande till norskt landskap och norskt kulturliv. Till hans vänner hörde på sin tid den norske målaren Henrik Sørensen, som är mästare till ett av de mest invelserika Lagerkvistporträtten, fullbordat 1922. När Sørensens berömda bibliska målningar sattes upp i Linköpings domkyrka vid trettioåttalets mitt, skrev Lagerkvist om dem i Konstrevy. En norsk regissör, Hans Jacob Nilsen, gav skådespelet *Bödeln* dess urpremiär i Bergen. Under krigsåren var Lagerkvist en av de svenska diktare som gav de mest oförglömliga uttrycken åt en nordisk samkänsla, inte minst med sina ord om tystnaden i det ockuperade Norge: »ej viskar längre strand till strand, ej fjäll till fjäll i natten.»

Gunnel Malmström tillhör en forskargeneration som fått sin starkaste vetenskapliga inspiration under åren närmast efter andra världskriget. Det var en tid då skuggan av den nyligen bortgångne Peter Rockseth, den analytiska skolans häröld med rötter i fransk explication de texte och anförelse till den anglosaxiska nykritiken, låg dominerande över många yngre litteraturforskarens metoduppfattning i Norge. Men samtidigt verkade Lorentz Eckhoff, som bl. a. skrev en bok om symbolismen och själv kallade sig för »syntesens» förkämpe i sitt lands litteraturforskning, och Eckhoffs lite yviga entusiasm betydde mycket för den metodiska inspirationen under denna period. Man kan säga att Gunnel Malmström förenar dessa båda forskares metoder i sin Lagerkvistbok, och det är säkert ingen händelse.

Huvudlinjen i detta arbete, med dess välfunna titel, är att belysa den inre spänningen i Lagerkvists värld alltifrån barndomsåren. Man har talat mycket om dualismen i Lagerkvists värld och livssyn, och Gunnel Malmström betraktar denna dualism utifrån en mycket enkel men samtidigt väsentlig utgångspunkt: skillnaden mellan livet-världen »så som det är» och »det som inte finns», formuleringar så äkta

Lagerkvistskt naivistiska. Det är mitt intryck att hon lyckats utomordentligt väl i sin tolkning av stoffet. Hennes starkaste intresse knyter sig till ett för Lagerkvists diktning så centralt inslag som symbolerna, och hon har undvikit den sorts intellektuell-språklig analys som synes mig ha varit en svårighet för nästan samtliga svenska Lagerkvistforskare. Jag syftar på näranalysen av Lagerkvists lyriska diktning, där man försökt att rad för rad, uttryck för uttryck tolka och omskriva tankegångar som diktaren, ofta med påfallande dunkelhet och dessutom med mycket växlande konstnärlig framgång, velat komprimera i versens form.

På detta sätt har författarinnan förmått belysa hela Lagerkvists utveckling i åtta kapitel som samtidigt i sina rubriker tecknar viktiga faser i författarskapet: En fremmed i tilværelsen, Skårenes verden, Ja til livet, Nei til livet, Dialogen overvinnes, Humanistisk kampdiktning, I tidløst perspektiv, Den skjulte guden. Genomgången har flera tydliga höjdpunkter; en av dem är nog behandlingen av den diktsamling som många räknar som Lagerkvists både tankemässigt och konstnärligt mest helgjutna: Vid lægereld, 1932.

Att bedöma en författare i hans sammanhang med hela sitt lands litteratur är alltid en mycket svår punkt att klara för en kritiker som inte vuxit upp i detta lands kulturklimat, känner dess litteraturs historia och de andliga förutsättningarna för en hel generation och för en individuell diktargärning. Vad Gunnel Malmströms förmåga att möta denna svårighet beträffar, kan enstaka värderingar ifrågasättas, men annars har man ingenting att invända mer än möjligen att hennes komparativa register är något begränsat. Detta är naturligtvis en yttring av hennes val av metodik — men man saknar ändå här ett personregister. Åtskilligt av sin diskussion kring andra forskare och deras resultat har hon flyttat ut i notapparat, som omfattar inte mindre än 44 sidor. Det kan ifrågasättas om det inte hade varit bättre att låta dessa resonemang få sin plats inne i texten, men författarinnan har väl funnit att framställningen skulle blivit tyngre och omständligare på det sättet, vilket man kan förstå. Boken har i varje fall inte blivit sämre genom detta grepp, och den kommer otvivelaktigt att under överskådlig tid framåt räknas som en central handbok i ämnet.

Jöran Mjöberg

Staffan Bergsten: *Jaget och världen. Kosmiska analogier i svensk 1900-talslyrik*. Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 4. Almqvist & Wiksell. Uppsala 1971.

För att bestämma människans plats i universum och upprätta kontakt med den natur i vilken hon är en del har den spekulativa idétraditionen utvecklat skilda slag av korrespondensläror och analogisystem. Det är en tradition som utgår från Platon och sedan går vidare över nyplatonism och över renässansens esoteriska läror, främst den s. k. hermetismen. Under långa tider har den intensivt befruktat diktarnas föreställningsvärld. I sin betydelsefulla bok om Swedenborgs korrespondenslära har Inge Jonsson närmare penetrerat denna tradition och med talrika exempel pekat på dess livskraft i den moderna litteraturen.

Det är denna traditions seglivade föreställningsvärld i modern poesi Staffan Bergsten närmare undersöker i en utomordentligt stimulerande studie. Hans primära frågeställning har gällt hur den makrokosmiska korrespondenstanken har stått sig vid konfrontationen med de naturvetenskapliga omvälvningarna, och i en mångförgrenad genomgång av den svenska 1900-talslyriken från Ekelund till Östen Sjöstrand följer han de olika transformationer som fundamenten i korrespondensläran, mikrokosmos — makrokosmos, *superius* — *inferius* etc., alltsedan romantiken undergått, dels i en evolutionistisk modell, dels i en djuppsykologisk, och slutligen i en estetisktisk, den absoluta konstens anspråk på att i verket skapa ett kosmos som är genom analogier förenat med människornas värld.

Ämnet har visat sig ha dimensioner som krävt en strängt selektiv exemplifiering och några få preciserade infallsvinklar. Den platoniska idealismens psykologisering och sekularisering följer Bergsten i en fyndig genomgång av rimmet ljus-grus alltifrån fru Nordenflycht till Ekelöf, väl medveten om den begränsade synvinkeln. Resultaten har blivit överraskande rika, men en något negativ följd har bl. a. blivit att Bergsten lägger oväntat stark emfas på Bertil Malmbergs visserligen överdådigt illustrativa men inte särskilt betydelsefulla ungdomsdiktning, medan Lagerkvists Ångest, där problematiken är intensivt tillspetsad och central, nu helt fallit utanför perspektivet.

Lagerkvists Aftonland kommer å andra sidan att utgöra det tyngst vägande bidraget i ett kapitel om bokmetaforen som kosmisk analogi, som utgår från Hofmannsthal, Baudelaire och Frödings Boken (»En helig skrift mig tyckes firmamentet»). Hur föreställningen om universum som en bok förändrats under den moderna